

PEDAGOGIKA

ČASOPIS PRO PEDAGOGICKÉ VĚDY

ROČNÍK XVI ★ ČÍSLO 6 ★ 1966

JOSEF VÁŇA

31. 8. 1899—7. 9. 1966

Josef Váňa byl osobností, s kterou je nerozlučně spjat vývoj naší socialistické pedagogiky a socialistické výchovné soustavy v poválečném Československu. K utváření teoretických základů této pedagogiky i školské soustavy po stránce obsahové a institucionální přispěl Váňa svou vysoce rozvinutou vědeckou erudicí a tvořivostí, organizační schopností a neúnavností, světovým rozhledem a hlavně svým důsledným a hluboce prožitým komunistickým přesvědčením, vynikající znalostí marxismu-leninismu, vývoje a stavu sovětské školy. Váňa byl vzorem socialistického vědce vzděláním, komunistickou zásadovostí, smyslem pro spojování teorie s praxí, důsledným uplatňováním přesných metodických hledisek vědecké práce prochnuté marxismem-leninismem.

Tyto vlastnosti ho předurčovaly k řešení významných pedagogických teoretických, ale i praktických úkolů, které mu byly uloženy ve vynikajících funkcích, jež zastával na našich vysokých školách, vědeckých pedagogických ústavech a dalších pracovištích. K tomuto údělu, jehož poslání plnil vždy svědomitě, odpovědně, velmi rád, s odbornou jistotou a pronikavostí, s houževnatostí (a to i v posledním čase, kdy na něho doléhala těžká choroba), vyžrával Váňa svědomitou studijní přípravou, hlubokým vzděláním, získaným doma i v cizině, a dlouhodobou teoretickou a výzkumnou prací a mnoha zkušenostmi vědeckého ústavního pracovníka, jakož i činností vědecko-organizační a kulturně osvětovou.

★

Josef Váňa byl pražský rodák. Byl vychován v skromných poměrech u svého strýce, krejčovského dělníka. Studoval na reálném gymnasiu, nejprve na Vinohradech, pak v Křemencově ulici. Toto reálné gymnasium mělo dobrou středoškolskou tradici. Váňa zde nedlouho před koncem první světové války maturoval s vyznamenáním. Jeho studijní zájmy ho přivedly na filosofickou fakultu Karlovy university, kde se věnoval studiu historie, filosofie, ale hlavně psychologie, která ho od začátku nejvíce vábila. V době, kdy přichází Váňa na universitu, tedy v době posledních dnů rakouského mocnářství a prvních dnů samostatné republiky, byly řady profesorů na filosofickém a psychologickém oboru značně prořídlé. Prof. filosofie T. G. M a s a r y k byl ještě v cizině a pak byl definitivně oddálen od university svým presidentským úřadem, prof. František Č á d a, zakladatel naší pedopsychologie, v r. 1918 zemřel, František D r t i n a, který se zabýval nejen dějinami filosofie, ale také pedagogi-

kou, byl vzdalován svého učitelského působení na universitě funkcí státního tajemníka na nově zřízeném ministerstvu školství. Vedoucí osobností pro obor filosofie a psychologie byl v této době profesor František Krejčí, náš přední psycholog, pro obor sociologie profesor Břetislav Foustka a pro pedagogiku profesor Otakar Kádner. Mladý Váňa mohl první poznatky z psychologie získávat z tehdy známé učebnice psychologie pro střední školy, jejíž první vydání vydal Krejčí již v r. 1897 a druhé přepracované 1908. Od r. 1902 pak vycházela šestisvazková Psychologie Krejčího, nejrozsáhlejší to syntetická práce z psychologie u nás. Váňa měl ke Krejčímu velmi blízko, jak je patrné nejenom z jeho článku (»Praktická psychologie«), kterým přispěl do Sborníku k počtě Františka Krejčího (1929, str. 86—92), ale i z dvou statí, v nichž se zabývá u příležitosti stého výročí Krejčího narození jeho pedagogickými názory (»Pedagogické názory Františka Krejčího« v časopise Pedagogika, roč. VIII, str. 683—704, »Základní pedagogické problémy v pojetí Františka Krejčího« v časopisu Československá psychologie, roč. III, 1959, str. 12—20). Z obou článků je patrné, že Váňa znal velmi důkladně vědeckou produkci Františka Krejčího a dovedl ji kriticky, ale taktně zhodnotit. Ukazuje, že determinován svým pozitivistickým stanoviskem zavrhoval Krejčí historický materialismus a že naivně tvrdil, »že výkladem společenského a kulturního vývoje působením jen hmotných, přírodních sil materialismus ztotožňuje duševní a fyzické jevy a nemůže proto vysvětlit mravnost a uvést její vývoj v souvislost s vývojem společenským« (Pedagogika, roč. III, 686). Krejčího socialismus charakterizovaný stanoviskem socialistického reformismu prokazuje též podle Váni Krejčího neznalost marxismu. Naproti tomu však Váňa ukazuje na pokrokové rysy Františka Krejčího, jehož pozitivismus »přes obecné rysy pozitivistické měl svou specifickou podobu a v našich poměrech v té době splnil svou specifickou úlohu tím, že jeho ostří bylo namířeno proti metafysickým spekulacím, proti fideismu a mysticismu... (tamže 684). Pedagogickým názorům Františka Krejčího bylo věnováno poměrně málo pozornosti. V době, kdy psal Váňa své články, měl o Krejčího pedagogických názorech k dispozici pouze články Otokara Chlupa a J. Uhra, otištěné v uvedeném sborníku. Váňa podává souhrn pedagogických názorů Krejčího v soustavném obrysu, k jehož vypracování využil s důkladností mu vlastní všech, i méně významných statí Krejčího. Ukazuje též, jak se jednotlivé názory Krejčího na pedagogickou problematiku vyvíjely.

Brzy se však Váňa zaměřoval na nejrecentnější směry psychologické teorie a na závažné směry praktických aplikací empirických psychologických výzkumů a jejich teoretického zpracování. Tu se přimyká k Vilému Forsterovi, jehož průkopnická práce v oblasti tehdejší soudobé psychologie, a to jak v oblasti edukativní, tak laboratorní, byla v soulase se zájmy i zálibami Váňovými. Vilému Forsterovi Váňa též věnoval svůj článek v České mysli (roč. XXVIII, 1932, str. 74—78), v němž zhodnocuje dílo tohoto svého předčasně zesnulého učitele, a jeho památce věnoval také svou knihu, vydanou v r. 1933, v níž se zabýval měřením inteligence.

Váňa byl výborným studentem universitním, a tak již ve školním roce 1920/21 se stal stipendistou francouzské vlády, což mu umožnilo studium na Sorbonně v Paříži. Tam získal nejen diplom (Diplôme d'Etudes supé-

rieures de Philosophie), nýbrž i první rozhled po zahraničních studijních poměrech. Obohatil tam své znalosti psychologické a zároveň svou jazykovou erudici.

Ve svých zahraničních studiích pokračoval v roce 1926 za tříměsíčního pobytu v Londýně. Svá universitní studia v Praze však dokončil již v roce 1922, kdy dosáhl doktorátu filosofie na Karlově universitě.

Po dokončení studií byl Váňa krátký čas zaměstnán v České tiskové kanceláři ve funkci redaktora-překladaatele. Avšak již v r. 1923 přechází i profesionálně na obor vlastní studijní práce a působí až do r. 1926 jako asistent Psychotechnického ústavu Masarykovy akademie práce. Po svém londýnském pobytu je ve službách Elektrických podniků hl. m. Prahy, kde je vedoucím psychotechnické laboratoře, a to až do r. 1945, kdy nastává nová a velmi významná éra v jeho životě.

Toto období Váňova života, kdy se po dobu více než dvaceti let věnuje u nás tehdy novému oboru psychotechniky, je charakterizováno houževnatou, na exaktních metodách založenou výzkumnou prací. Váňovy psychologické zájmy ho shodou okolností přivedly do ústavů, v nichž šlo o praktické využití psychologie pro hospodářskou oblast, tedy o terén, který ve vědeckých psychologických výzkumech tou dobou hrál stále rozsáhlejší a obsažnější roli. V prvních letech, kdy Váňa rozvíjí svá psychotechnická studia, byla tato sféra v naší psychologické oblasti novou a průkopnickou. Uplatnit se v ní vyžadovalo zasvěcenou orientaci v problematice hospodářských, zvláště výrobních, v oborech zabývajících se problematikou práce, ale znamenalo to také osvojit si příslušné výzkumné metody a matematicko-statistické způsoby zpracování materiálu. A právě tato zaměřenost a způsoby pracovní odpovídaly Váňově povaze, která se vzpírala diletantství, spekulativnosti, vědeckému hudlaření. Když hovoří o rozvoji praktické filosofie (Sborník ku počtě Fr. Krejčího, str. 56), libuje si Váňa, že tento nový obor psychologie překročil již vrchol módnosti, v níž se projevovaly i uvedené negativní rysy, které diskreditují seriosnost vědecké práce. A za tu Váňa celý život bojoval, i když pracoval v psychologii, i později v pedagogice.

V uvedeném období psychotechnického výzkumu vydal Váňa řadu monografií. Některé jsou úzce spjaté s pracovní problematikou jeho pracoviště. Jsou to např.: »Metody psychotechnického výběru dopravních zaměstnanců« (Věstník Svazu československých měst XV, 1927, č. 6), »Le Service psychotechnique dans les Etablissements d'Électricité et de Tramways de la Ville de Prague« (Actes du IIIe Congrès International pour l'Organisation scientifique du Travail, Rome, 1927), »Revisé případů vyšetřených v pražské poradně pro volbu povolání v r. 1928« (Zpráva o činnosti Ústředí poraden pro volbu povolání za rok 1930, Praha 1931, str. 12—35), »Revisé případů vyšetřených v pražské poradně pro volbu povolání v r. 1929« (Zpráva o činnosti Ústředí poraden pro volbu povolání za rok 1931, Praha 1932, str. 31—46), »Výběr žákyň Státní ošetřovatelské školy pomocí inteligenčních testů« (Česká mysl XXIX, 1933, str. 14—22), »Zjišťování povahových vlastností« (Zpráva o činnosti Ústředí poraden pro volbu povolání v Praze, 1933, str. 25—29), »Dopravní nehody na elek-

trických drahách ve vztahu k pracovní době zaměstnanců» (Psychotechnická ročenka, Praha 1934, str. 22—34).

V období psychotechnických výzkumů se Váňa tedy důkladně seznamoval s metodami psychologického měření, s aplikacemi statistických metod v psychologickém výzkumu. Experimentální metody v psychologii a využívání těchto metod v praxi odpovídalo Váňovu smyslu pro exaktnost, vědeckou přesnost, metodologickou ujasněnost, ale zároveň jeho zájmu o pronikání vědy do života. Avšak aplikovanou psychologii, ať šlo o obor měření inteligence, psychologickou analýzu jednotlivých povolání nebo o poradenství pro volbu povolání, nechápal Váňa nikdy v čistě užitkové, pragmatické rovině. Váňovi vždy šlo o prohloubení teoretických základů psychotechniky a o rozvíjení jejích výzkumných metod. Škála Váňových průzkumů také značně přesahuje profesionální hranice jeho pracoviště. Nehledíme-li k jeho první práci, v níž se zabývá psychologii mythu (Kmen IV. 1920, str. 388—392), prokazuje bibliografie jeho prací z doby, o níž hovoříme, širší oblast zájmů i teoretické povahy. To prokazují např. tyto Váňovy stati: »O citu a jeho poměru k obsahové i motorické stránce dějů psychických« (Česká mysl XXI, 1925, str. 30—41, 97 až 109), »Positivismus a psychologie« (Praha 1925, str. 29), »Forstrova theorie barevného vidění« (Česká mysl 1925, str. 228—236), »Vyšetřování citové vzrušivosti pomocí reflexu psychogalvanického« (Vojenské zdravotní listy II, 1927), »Racionalisace s hlediska psychologie« (Racionalisace, vědecká organizace a otázka sociální. Publikace Sociálního ústavu Československé republiky, č. 48, 1930, str. 105—115), »Od hypostazování pojmů k analytickému strčení elementárních faktorů v psychologii« (Česká mysl XXVIII, 1932, str. 20—24).

Vedle monografických studií, v nichž již v téže době Váňa projevil rysy své analytické kritičnosti, vydává několik prací pro poznání psychotechniky u nás velmi významných, které mají syntetickou povahu.

Váňova výrazná schopnost kriticko-analytických postřehů byla obecně známá a v posledních letech se s ní seznamovali ti, kteří byli účastni činnosti J. Váni jako předsedy komise pro obhajoby disertačních kandidátských prací při vědeckém kolegiu pedagogiky a psychologie při ČSAV nebo jako člena obdobné komise na filosofické fakultě, jako hlavního redaktora časopisu »Pedagogika«, jako recenzenta řady vědeckých prací z oboru pedagogiky a pedagogické psychologie. Jak jsem poznal, mnozí, kteří neměli příležitost seznámit se s Váňovými dřívějšími pracemi, byli překvapeni rysy skladebnosti jeho dnes již tak proslulé a často citované studie »O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie« (z roku 1962). Ale tyto rysy se již projevují vynikajícím způsobem v několika pracích předválečných. Přísluší k nim i citovaná už stať »Praktická psychologie«, kterou přispěl do uvedeného sborníku Fr. Krejčího. Vedle tohoto článku jsou tu však práce, které v době, kdy vyšly, byly vlastně jediným závažným poučením o psychotechnice. Knížka »Psychotechnika. Psychologie ve službách praktického života« vyšla v roce 1926 ve sbírce populárně poučné literatury »Duch a svět«, kterou pořádal Jan Emler (svazek 58.). Na 117 stranách hovoří Váňa o teoretických základech psychotechniky, o analýze povolání a hlavně o funkcionálním vyšetřování psychotechnickém. Stručněji v kratší stati pojednává o některých problémech psychotechniky a o některých metodách měření inteligence v En-

cyklopedii výkonnosti II. Výroba (Praha 1932, str. 267—276: »Psychotechnika«). Z ostatních prací sem přísluší zvláště práce: »Měření inteligence«, vydaná v Praze 1933. Jde o obsáhlou studii o 252 stranách, v níž podává nástin vývoje od spekulativní obecné psychologie k empirické psychologii individuální, zabývá se Binet-Simonovou věkovou škálou inteligence a její revizí, dále testy intelektuálních funkcí a metodou psychologických profilů, posléze bodovými škálami inteligence. Tato kniha podobně jako jeho studie »Hromadná zkouška inteligence« z r. 1929 byly pro mnohé prvním poučením o této tematice a metodách psychologického výzkumu v této oblasti. Ve své době měly veliký význam pro vzdělání zájemců o tento obor zvláště z učitelských řad.

Není úkolem této stati podat bibliografický výčet četných Váňových prací tohoto, ani pozdějšího období. Jde o zachycení hlavních rysů jeho tvořivé osobnosti a hlavních směrů jeho vědecké práce. Ukazuje se, že Váňa směřoval vždy k rozvíjení vědeckých metod v oboru své práce, že se zaměřoval v prvním období především do výzkumné oblasti aplikované psychologie, ale že spektrum jeho vědeckého zájmu bylo značně bohaté a přesahovalo rámec jeho psychologické profese. Váňa neztratil nikdy ze zřetelů obecnější teoretickou rovinu psychologického bádání.

Váňa před válkou byl našim význačným psychotechnikem, vynikajícím pracovníkem v oboru psychologie inteligence a tedy i metod měření inteligence. Je pochopitelné, že v rámci svého výzkumného pole se dostával i k tematice blízké výchově dětí a mládeže, dorostu, k tématům pedagogicko-psychologickým a pedagogickým. Váňa zde procházel procesem nikoli výjimečným ve vývoji badatelského a výzkumného snažení vědců, kteří se dostávají z původní tematiky vedeni tu specializovaným zájmem, tu úsilím o poznání širších souvislostí k oborům příbuzným. Tak se dostával Váňa k pedagogické psychologii a k pedagogice. Poznali jsme již, že se zabýval výběrem žákyň Státní ošetřovatelské školy pomocí inteligenčních testů (v r. 1933). V roce 1936 píše o zkouškách inteligence a prospěchu žáků na střední škole. Je to obsázná stať, která vyšla i jako zvláštní otisk (z Psychotechnické ročenky II, 1936). Za války se zabývá psychologickou stránkou při výchově dorostu (»Psychologická stránka při výchově dorostu.« O výchově dorostu. Studijní knihovna Ústavu pro národní výchovu, sv. VIII, Praha 1940, str. 28—36). Společně s J. L a n g r e m probírá z hlediska psychologického a pedagogického učební látku z fyziky na škole národní (Výzkum učebné látky z fyziky na škole národní, Praha 1944).

Není to však jen vědeckovýzkumná stránka, která Váňu přivádí do oblasti pedagogické. Již od roku 1933 až do uzavření vysokých škol přednáší psychologii na Vysoké škole obchodní v Praze. Je také pověřen přednáškami na Vysoké škole studií pedagogických. Tím se dostává do stále užší spolupráce s učiteli a zvláště s komunisticky smýšlejícími učiteli z okruhu Učitelských novin. Tato jeho orientace je vysvětlitelná i prostředím, v němž ve svém mládí vyrůstal. Jeho strýc, v jehož rodině byl vychováván, vstoupil do Komunistické strany Československa při jejím ustavení v roce 1921. Váňa, jak sám praví, vyrůstal v prostředí sociálně demokratického dělnictva. Proto se ochotně dává do spolupráce v době okupace na ilegálních přípravách zákona o jednotné škole, na přípravách pro vytváření nové, socialistické soustavy školské a budování vědeckého

pracoviště pro pedagogické a psychologické bádání. A tak v roce 1945 se stává ředitelem Výzkumného ústavu pedagogického, ústavu, o jehož založení a vybudování má veliké zásluhy.

Největší zvrát v osobním, pracovním, vědeckém vývoji Josefa Váni nastal v okamžiku, kdy na základě předchozích úvah i styků s pokrokovými komunistickými učiteli vstupuje r. 1945 do Komunistické strany Československa, aby se dal cele do služeb budování našeho socialistického školství a naší socialistické pedagogické vědy. Mám za to, že toto období a předsevzetí svého života Josef Váňa charakterizoval nejlépe sám ve svém *curriculu vitae*, které psal v roce 1951, v němž praví: »Do r. 1945 jsem nebyl politicky organisován. Vlivem strýce, který byl uvědomělým dělníkem, vyrůstal jsem v prostředí sociálně demokratického dělnictva před první světovou válkou a od mládí jsem četl socialistickou literaturu. Od vstupu do KSČ při jejím ustavení v r. 1921, kdy strýc se stal členem KSČ, i později zdržel mne předsudek, že bych se rozptyloval v soustředění na vědeckou práci. Po osvobození v r. 1945 jsem vstoupil do KSČ proto, že již v době okupace mi bylo jasno, že se s válkou skončí kapitalistické období u nás a že je povinností každého, aby se v rozhodné chvíli postavil jasně tam, kam podle svého přesvědčení patří. Dalším studiem marxistické literatury, revisí své vědecké práce ve světle koncepcí propracovaných v Sovětském svazu a aktivní účastí na životě strany se snažím, abych na svém pracovním úseku přispěl k vybudování socialismu v naší republice.«

K nastávajícím úkolům vědeckým, prakticko-výchovným i organizačním se Váňa pečlivě připravoval důkladným studiem prací klasiků marxismu-leninismu a studiem školských poměrů v Sovětském svazu, jakož i studiem sovětské pedagogiky a psychologie. V r. 1948 pobýval tři týdny v Sovětském svazu jako vedoucí studijní skupiny československých pedagogických pracovníků.

Váňa si uvědomoval, že úkoly, které nás čekají po ukončení války, jsou velmi závažné v oblasti školské politiky stejně jako v oblasti pedagogické teorie. Bylo nutno nejprve proti reakci probojovat novou školskou soustavu, jejímž výrazem byla jednotná škola. Dále šlo o vybudování pedagogických fakult jakožto středisek pro výchovu socialistického učitelstva. Váňa chápe nutnost co nejužšího spojení teoretické práce v oblasti pedagogiky s praktickou činností výchovnou, rozhodl se zároveň i pro učitelskou dráhu, a tak v roce 1947 se habilitoval na pedagogické fakultě Karlovy university v Praze a za dva roky nato byl jmenován profesorem pedagogiky. Další rok byl pověřen vedením katedry pedagogiky a funkcí děkana této fakulty.

Vědecká práce Josefa Váni v prvním období poválečném neopouští zcela původní výzkumný terén. Společně s J. V. B e č k o u, podobně jako kdysi s J. Langrem, provádí Váňa výzkum žactva. Tentokrát jde o výzkum mluvní pohotovosti žáků ve vyšších třídách středních škol (*Pedagogická revue* II, 1948, str. 4—24). V témže roce uveřejňuje v *Pedagogické revui* (II, s. 209—235) studii o ekvivalenci a ekvalizaci alternativních testů. V témže roce se zabývá i školskou reformou z hlediska psychologického

(Československé epištoly III., str. 40—43). Ale současně stále více se v jeho práci dostává do popředí zájem pedagogický, budovatelské úsilí o vytvoření základů marxisticko-leninské pedagogické teorie a úsilí přispět k výstavbě socialistické školské soustavy. Sleduje pedagogický ruch v Československu, rozvoj školství a výchovy po roce 1948 a přispívá zásadním článkem k diskusi o pedagogickém reformismu a jeho přežitcích v naší škole a pedagogice (Pedagogika, III, 1953, str. 46—50). Tento článek považuji za velmi důležitý pro pochopení Váňova zásadního stanoviska k problematice a chápání marxisticko-leninské výstavby naší pedagogické vědy a socialistické výstavby naší školy. Váňa tu podává i kritiku pedagogického reformismu a kritiku starších směrů a ideologických koncepcí psychologického a pedagogického bádání a směřování. Své zásadní stanovisko však vyjádřil již pět roků před tím jako řídící redaktor Pedagogické revue, orgánu to Výzkumného ústavu pedagogického J. A. Komenského, v jehož čele tehdy stál. V stručném úvodním slovu »Do nové epochy« (Pedagogická revue II, str. 1 a n.) praví (v lednovém čísle, tedy před únorovými událostmi), že důležitou zbraní v boji za vytvoření nového společenského řádu je výchova a vzdělání lidu. Dává za vzor naší další práci v oboru výchovy Sovětský svaz a jeho cestu k výchově mládeže v komunistickém duchu. Nekompromisně se staví za vybudování jednotné školy, za socialistické zaměření této školy a za nový obsah výchovné práce. »Vzorem a ukazatelem bude nám obdivuhodná tvůrčí práce sovětských pedagogů, kteří již dokázali koordinovat výchovu a vzdělání s potřebami rodičů se komunistické společnosti.« V této práci je nutno podle Váni opřít se také o naše bohaté zkušenosti nahromaděné od doby Komenského a vyzvednout, co v tomto dlouhém vývoji bylo skutečně pokrokové.

Nastala pak chvíle, kdy Váňovi byla dána příležitost, aby se hluboce zadíval do naší výchovné minulosti, do vývoje nejpokrokovějších pedagogických idejí českých a slovenských, do dějin našeho školství.

Ukázal jsem, že v prvních dnech poválečného Československa se Váňa dostává do čela naší přední vědeckovýzkumné instituce pedagogické. Zároveň se stává členem mohutné skupiny komunistických pedagogů a učitelů bojujících za jednotnou školu. Má v té době několikrát příležitost i na mezinárodním fóru promlouvat o výchovných a školských snahách, které se rozvíjejí u nás. Jeho dobrá jazyková příprava mu umožňuje účast na řadě konferencí konaných v mezinárodním měřítku v Paříži nebo v Ženevě. O těchto konferencích podával pravidelně zprávy (»IX. Mezinárodní konference o vyučování v Ženevě«, Pedagogická revue I, 1946—1947, str. 114—136; »Evropský kongres Mezinárodní ligy pro novou výchovu v Paříži«, Pedagogická revue I, 1946—1947, str. 210—228; »X. Mezinárodní konference pro vyučování v Ženevě«, Pedagogická revue II, 1948, str. 98—117). Váňa byl i členem Mezinárodního výboru na obranu dětí i předsedou sekce pro výchovu Československé komise pro spolupráci s UNESCO. I tam měl příležitost zasáhnout na mezinárodním poli. Váňa však zároveň informoval zahraniční veřejnost o vývoji školské soustavy u nás. O pedagogickém ruchu v Československu v roce 1947—1948 podal obšírnou zprávu pro XI. Mezinárodní konferenci pro vy-

učování v Ženevě v roce 1948 (zpráva uveřejněna v *Pedagogické revui* II, str. 226—236).

Promlouvá zde o změnách, které u nás byly nastoleny v školské soustavě, o školské reformě, podává přehled situace na školách mateřských, obecných a měšťanských, středních, odborných i vysokých. Zmiňuje se o osnovách a metodách práce, o učebních pomůckách, o učitelském vzdělání, o pomocných i mimoškolních službách. Obdobnou zprávu podává o školství a výchově v Československu v následujícím roce pro XII. Mezinárodní konferenci pro vyučování v Ženevě v r. 1949 (uveřejněna v *Pedag. revui* III., str. 308—318). Zajímavý je závěr této zprávy o považují za nutné jej citovat: »Školní rok 1948/49 je prvním rokem jednotné školy, prvním rokem, kdy bylo možno začít budovat čs. školu zcela nekompromisně, tak aby vychovávala vyrůstající generace v uvědomělé bojovníky za socialismus, dobře připravené k tvořivé práci, milující svou vlast a odhodlané bránit ji proti všem nepřítelům pracujícího lidu. Výsledky práce školy ukazují, že se teprve změnou struktury hospodářského a sociálního života vytvářejí podmínky, které činí výchovu úspěšnou, které umožňují měnit člověka, pěstovat v něm nové vlastnosti, nový poměr k práci, k lidem, k životu a které tak činí i z výchovy účinný nástroj budování nové socialistické společnosti.«

Poukázal jsem již na to, jak Váňa v této době činnost vědeckovýzkumnou a organizační spojoval s pedagogickou činností na pedagogické fakultě Karlovy university, kde mu jeho funkce vedoucího katedry a děkana dávala i nové úkoly organizační. Nemožu si odpustit, abych o této éře Váňovy činnosti, na kterou mám krásné osobní vzpomínky, neřekl několik slov. Byl jsem tehdy profesorem filosofie na pedagogické fakultě, přednášel jsem marxismus-leninismus a připravoval budoucí středoškolské učitele občanské nauky. Ve Váňovi jsem našel zasvěcené pochopení pro svou práci. Na téměř denních schůzkách na jeho katedře jsme projednávali společné úkoly a vztahy mezi oběma katedrami. Váňa mi byl pomocníkem a rádcem, takže od té doby, kdykoliv se mi vynoří ideální představa děkana jakékoli fakulty, mám na mysli takového, jakým byl Váňa.

Různé okolnosti, snad i choroba Váňova způsobily, že odchází z vysoké školy opět na vědecké pracoviště, kde ho ovšem očekávalo plnění nových úkolů, stejně významných, ne-li závažnějších. Váňa se stává členem korespondentem Československé akademie věd a pracuje na nově zřízeném vědeckém ústavě pedagogickém na půdě Akademie věd. Později přebírá po akademikovi Otokaru Chlupovi ředitelství tohoto ústavu, tj. Pedagogického ústavu J. A. Komenského Československé akademie věd.

Mezi prvními úkoly Ústavu bylo vypracování české učebnice dějin pedagogiky. Nešlo jen o učební text pro školy střední a vysoké (pedagogické školy, vyšší pedagogické školy a vysoké pedagogické školy), jehož potřeba byla bezesporná, ale šlo o daleko více. Především o novou koncepci dějin výchovy, výchovně vzdělávacích zařízení a pedagogických teorií z hlediska marxistického, o nový, kritický přístup k pedagogickému dědictví minulosti, o hlubší poznání vývoje české a slovenské školy, a tedy i o vypracování některých, dosud historií nepovšimnutých úseků dějin české a slovenské pedagogiky. Práce má dvě části. V první se v lapidární zkratce podávají dějiny výchovy a vzdělání v otrokářské a feudální spo-

lečnosti. *Pedagogické soustavy J. A. Komenského* je věnována zvláštní kapitola. Rovněž jsou náležitě vyzvednuty ideje pokrokových pedagogů 18. a první poloviny 19. století. Značná pozornost je věnována výchově a vzdělání v českých zemích a na Slovensku v období národního obrození i v druhé polovině 19. století. Druhá část jedná o dějinách pedagogiky od vzniku marxismu. I v této části je věnována velká pozornost škole a pedagogice naší, takže tato učebnice představuje i nárys dějin české a slovenské pedagogiky. V učebnici se podává nejen učení K. M a r x e a B. E n g e l s e, nýbrž i uplatňování jejich učení o výchově jakož i učení V. I. L e n i n a při budování sovětské školy. Zvláštní kapitola je také věnována nejvýznamnějším sovětským pedagogům. Sám Váňa jakožto vedoucí redaktor zpracoval kromě úvodu a závěru i partii o vývoji školy a pedagogiky v Sovětském svazu. Na ostatních částech se podíleli Karel Č o n d l, Karel A n g e l i s, Ervín K o u k a l a Josef C a c h, který sám zpracoval šest významných kapitol této práce, představujících polovinu jejího textu. Avšak to, že kniha v této koncepci vyšla v poměrně krátké době, je velikou zásluhou Váňovou, jenž také dbal, aby další vydání bylo nejen doplněno, ale i zbaveno některých nedostatků vydání prvního (1. vyd. vyšlo 1955, 2. opravené a doplněné 1957). Váňa pak sám se zabýval některými tématy z dějin pedagogiky, např. výchovou a vzděláním v českých zemích před J. A. Komenským (*Pedagogika VIII*, 1958, str. 683—704), a spolupracoval na čítance k dějinám pedagogiky, kterou vydali Otokar C h l u p a Karel A n g e l i s za účasti většího kolektivu pracovníků. Váňa tu měl na starosti připravit ukázky o výchově a vyučování ve středověku, tedy z období, kterým se tehdy velmi zabýval. Vybral pečlivě ukázky dokumentující povahu výchovy a vzdělání na školách církevních, počátky vzdělanosti a škol v českých zemích, výchovu světských feudálů v 11.—14. století. Jsou tu dále dokumenty týkající se Karlovy university (např. zakládací listina pražské university) a škol partikulárních, a to jak v českých zemích, tak na Slovensku. Další část podává texty týkající se šlechtické výchovy v českých zemích v 15.—16. století. Pěkně jsou tu dále vybrány partie ze spisů humanistických pedagogů, kritizujících feudální školy, a ukázka textů Jana Blahoslava, Tomáše Mora, Tomáše Campanelly. Ve Váňové části se seznamujeme také s ukázkami textů, které se týkají školství a výchovy v jihozápadním Rusku a v Moskevském státě 17. století.

Učebnice dějin pedagogiky byla právem poctěna i veřejným uznáním, neboť má pečeť originálního zpracování a v některých částech představuje zcela nový přínos do historiografie československé pedagogiky. Hlavní význam učebnice však spočívá v její důsledné materialisticko-historické koncepci, a na té právě má vynikající podíl Josef Váňa, jenž pak svou účastí značně přispěl k vydávání spisů J. A. Komenského. Další úkoly však odvedly Váňu od historických studií k současné aktuální problematice pedagogické vědy, a k problematice, která se týkala období revoluční přestavby naší školy ve školu socialistickou. K obojí tematice přispívá Váňa články (»Za dovršení revoluční přestavby naší školy ve školu socialistickou«, *Pedagogika IX*, 1959, str. 1 a n.; »Úloha české a slovenské vědy v přestavbě naší školy«, tamže, str. 146—158), které ohlašují, že Váňa se dostává přímo do centra plánování a řízení pedagogicko-teoretické a výzkumné práce v našem předním pedagogickém ústavu.

Váňa se postupně stává předsedou vědeckého kolegia pro pedagogiku a psychologii ČSAV, vedoucím redaktorem časopisu *Pedagogika* po akademiku Otokaru Chlupovi, ředitelem Pedagogického ústavu J. A. Komenského ČSAV, předním představitelem pedagogické vědy v Akademii, ale i v řadě jiných institucí. Váňa jako komunista mnohознаčnou a odpovědnou práci vykonává jsa pevně opřen o své přesvědčení a o pevnou základnu marxisticko-leninské erudice. Stává se podněcovatelem i tvůrcem teoretických studií o zásadách vývoje naší výchovné a vzdělávací soustavy a celé školské politiky vedené Komunistickou stranou Československa.

Netřeba zde hovořit o tom, jak plnil úkoly, které vyplývaly z jeho významného postavení v institucích naší pedagogické vědy. Víme, že je plnil s plnou odpovědností, neochvějně a s důkladností jemu vlastní. V tomto smyslu představuje Váňa typ vědce-organizátora, typ, který si vynucuje diferenciaci vědecké práce v mnoha, ne-li ve všech odvětvích vědy. Tento typ se už dnes plně uznává v souhře ostatních typů vědeckých pracovníků, jsa výrazem vysoce institucionalizovaného stavu vědecké práce. Ve Váňově případě byla situace o to složitější, že organizační úkoly v oblasti pedagogiky se nemohly u nás projednávat v mezích již vypracovaných směrnic a vyježděných kolejí, nýbrž »na pochodu« ve vytváření jejich základních organizačních a teoretických koncepcí. Váňa se stává předním iniciátorem teoretického rozpracování pedagogických problémů, které vyrůstají z jednotlivých situací vývoje naší socialistické výchovné soustavy a zvláště soustavy školské. O starším období pedagogické vědy praví: »To, že pedagogická věda se dostatečně nezaměřila k tomu, aby především tvořivě rozvíjela poznatky vyplývající z učení marxismu-leninismu o výchově v souvislosti s perspektivami rozvoje komunistické společnosti, mělo další škodlivé důsledky. Ani tam, kde se pokoušela zobecňovat pokrokovou praxi, v níž se objevovaly zárodky nové společenské skutečnosti, nedosahovala zvláštních úspěchů právě proto, že jí chyběly teoretické předpoklady pro správné rozpoznávání a řešení rozporů významných se zřetelem k dalšímu vývoji. Održenost od života projevovala se pak nejnápadněji v tematice pedagogického výzkumu, který se převážně soustřeďoval na detailní problematiku podružného významu, jako jsou otázky metodického postupu při vyučování určitým oddílům učiva apod., zatím co otázky zásadního rázu, jako je pojetí všeobecného polytechnického vzdělání, vztah všeobecného a odborného vzdělání, vztah teorie a praxe ve vyučování a výchově apod., zůstávaly nedotčeny« (*Pedagogika*, IX, 1959, str. 148).

Váňa nebyl však jen typ vědce-organizátora ani v době naléhavých organizačních úkolů v oblasti pedagogické vědy. Spojoval typ vědce-organizátora s vědcem-teoretikem, a to v širokém záběru teoretické problematiky a v poslední době v její nejcitlivější a nejzávažnější oblasti, tj. gnoseologické a metodologické. Váňa si byl vědom, že příčina toho, co obecně bývá označováno za zaostávání pedagogické vědy, má své kořeny v nedostatečích obecné pedagogické teorie, kde jádrem její kritické situace je nedostatečné propracování gnoseologických a metodologických základů pedagogické teorie. Věnoval proto pozornost této otázce a stavěl ji v čelo tematiky státního plánu výzkumu v oboru pedagogiky, ale hlavně sám se těmito otázkami důkladně zabýval. Obsáhlým a obsažným výsled-

kem této jeho práce je stať »O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie« (Pedagogika XII, 1962, str. 272—315). Jde v podstatě o zkrácený a upravený referát, který Váňa přednesl na pracovní poradě Pedagogického ústavu J. A. Komenského v prosinci r. 1961. Jde bezesporu o jednu z nejuvýznamnějších prací z oboru obecné teorie a metodologie pedagogiky. Nepřeháním, řeknu-li, že se stala »magnou chartou« naší další práce v této oblasti. Výtěžky této studie přesahují rámec jejího skromného názvu. Váňa řeší nejenom základní metodologickou problematiku pedagogiky, ale chápe tuto tematiku v souvislosti s širším kontextem daným postavením a úkolem pedagogických věd při výstavbě socialistické a komunistické společnosti. A právě tento marxistický přístup k metodologické problematice ho vede k tomu, aby si postavil úkol řešit problematiku výchovy nového člověka a z tohoto historicko-vývojového obzoru rozebírat stav současné pedagogické vědy a usilovat o zjištění předpokladů pro další rozvoj pedagogické teorie. V druhé části své stati se Váňa zabývá podstatou a společenskou funkcí výchovy, objasňuje její pojem, cíl i její složky a řeší její vztah k formám společenského vědomí. V třetí části se zabývá speciální problematikou teorie základního učiva. Principiální přístup Váňův k této otázce je umožněn právě předchozími závěry, k nimž dospěl při rozboru podstaty a společenské funkce výchovy. V poslední části se zaměřuje na psychologické základy v procesu učení. Váňova stať reaguje na poslední a nejuvýznamnější výtěžky pedagogické teorie sovětské i výtěžky různých pedagogických směrů a teorií západních. Váňova studie o metodologických problémech pedagogiky byla právem oceňována jako vysoce průkopnická, která na základě znalosti výtěžků sovětské pedagogické teorie a kritického zvážení výtěžků teoretické práce západních pedagogů ukázala nové cesty v rozvíjení pedagogické vědy.

V tomto období, kdy je Váňa zaujat metodologickou problematikou pedagogiky, zabýval se i řadou jiných otázek. Studie Jaroslava Engsta o socialistickém humanismu a komunistické výchově dala Váňovi podnět k tomu, aby se zamyslel nad problematikou člověka jakožto základní kategorie marxistické pedagogiky (Pedagogika IX, str. 686—690) a vůbec nad otázkami teoretických základů komunistické mravní výchovy (Pedagogika XII., str. 425—435). Zaujal též stanovisko k tematice modernizace výchovného a vyučovacího procesu («K problému modernizace vysokoškolského studia», čsp. Vysoká škola, roč. XII, 1963—1964, str. 129 a n.).

I když byl Váňa především soustředěn na některé klíčové otázky pedagogické teorie, sledoval výchovné dění a školskou práci v širokém rozsahu u nás i v cizině. Nebylo jediné významné události, konference, návštěvy zahraničních pedagogických pracovníků, aby se na nich nějak nepodílel a o nich nereferoval. V popředí této jeho publicistické činnosti jsou samozřejmě stěžejní úkoly vyplývající z vývoje naší socialistické školy pro pedagogickou teorii i praxi. Od r. 1947 napsal desítky různých článků a referátů o pedagogickém dění, nepočítáme-li ani řadu překladů různých děl do češtiny. Bibliografie těchto publikací, kterou mám před sebou, obsahuje téměř padesát jednotek. Domnívám se však, že nevyčerpává veškerý publicistický přínos Váňův.

Hovořil jsem o Váňovi vědci, organizátoru pedagogické vědy, redaktoru pedagogického časopisu, reprezentantu československé pedagogiky. O člověku, který úkol, před které byl postaven, plnil tvůrčím způsobem, odpovídajícím představám socialistického marxisticky důsledného vědce. Váňa jako pracovník byl neúnavný, zásadní, věcný, pro práci svou vždy dobře připravený. Byl neúprosně kritický. Po této stránce měl ke všem, i k svému nejbližšímu okolí stejně daleko a pro posuzování jejich práce stejně přísná měřítka. Váňa nepatřil k lidem, kteří nosí své srdce na dlani. Nikoli proto, že by lidem nedůvěřoval, ale protože byl skromný a pokorný člověk, který své já, své starosti i radosti považoval za nepatrné proti velkým věcem, kterým chtěl sloužit a kterými žil. Bylo by však neděčné nezminit se o něm i po této intimnější lidské stránce. Váňa byl člověk plný optimismu, jeho kritičnost byla vždy tvůrčí. Byl neúnavný v pomoci druhým, ať šlo o radu, příspěvní v práci vědecké či jakékoli studijní. Přes svou zaangażovanost našel si vždy čas pro všechny. Váňa byl dvakrát ženat. Po smrti své první choti založil novou rodinu. Všem jeho přátelům budou nezapomenutelné krásné a milé chvíle, které mohli trávit s ním v jeho rodinném kruhu s jeho chotí Martou a synkem Martinem. Škoda, že všechny plány, které pro budoucnost měl a s nimiž se nám v těchto intimnějších chvílích svěřoval, nemohl již uskutečnit.

Avšak dílo, které zanechal, tvoří výraznou stopu ve vývoji naší pedagogické vědy. Je to dílo vynikající, a půjdeme-li v jeho stopách, půjdeme správnou cestou, cestou marxisticko-leninského vědce a pedagoga, cestou ušlechtilého, čestného, čínorodého tvůrčího člověka.

Karel Galla